

Mellom universalisme og feminisme: en sosiologisk analyse av kjønn og omsorgsbegrepet i sykepleiefaget

Between universalism and feminism: A sociological analysis of gender and the concept of care in nursing

Marianne Inez Lien

Stipendiat, Institutt for helse- og sykepleievitenskap, Universitetet i Agder

m.i.lien@ub.uio.no

Sammendrag

Denne artikkelen tar utgangspunkt i debatten om kjønnsbalanse i sykepleieprofesjonen og trivsel og frafall av mannlige studenter ved norske sykepleierutdanninger. Med tekstanalyser av omsorgsbegreper i sentrale læringsressurser og kvalitative intervjuer med undervisningspersonell som datagrunnlag undersøker og diskuterer jeg hvordan sykepleierutdanningene selv kan bidra til å opprettholde og reproducere kjønnssegregering i profesjonen. Tekstanalysen synliggjør et spenningsforhold mellom tilsynelatende universelle omsorgsbegreper og en kjønnert omsorgsforståelse. I artikkelen argumenterer jeg for at omsorgsfeministiske idealer og kvinnesentrering i lærebøker må tas i betraktning i diskusjoner om kjønnssegregering og de mannlige sykepleierstudentenes situasjon som kjønnert minoritet. Kvinne- lig symbolmakt og et kjønnert kompetansehegemoni kan få ekskluderende effekter og legitimere en mannlige outsider- posisjon. Undervisere er klar over at kvinnesentrering i litteraturen kan virke fremmedgjørende på mannlige studen- ter, men kjønnede omsorgsbegreper problematiseres i liten grad. Funnene utfordrer tidligere studier om maskulin dominans og vertikal segregering i sykepleien og argumenterer for at symbolteoretiske perspektiver kan bidra med viktige innsikter i den pågående forskningen om kjønnssegregering i kvinnedominerte yrker og utdanninger.

Nøkkelord

Kjønn, mannlige sykepleiestudenter, undervisere, kjønnssegregering, symbolske grenser, hegemoni

Summary

This article is based on the debate about gender imbalance in the nursing profession and the well-being and attrition of male students in Norwegian nursing education. Building on critical text analyses of concept of care in nursing curriculum and qualitative interviews with teaching staff as a data material, I examine and discuss how nursing education risks maintaining and reproducing gender segregation in the profession. The text analysis identifies a tension between apparently universal concept of care and gendered understanding of care. The article demonstrates that feminist caring ideals in nursing and women's centering in textbooks must be taken into account in discussions about gender segregation and the male nursing students positions as the gender minority. Female symbolic power and a gendered competence hegemony can have exclusionary effects and legitimize a male outsider position. The findings show that educators are aware of that female bias in literature may be alienating towards male students, but that gendered concepts of care are perceived as complicated to problematize. The findings challenge previous research on masculine dominance and vertical segregation in nursing, and the article argues that sociological symbolic theory can provide important insights into the ongoing research on gender segregation in female-dominated professions and educations.

Keywords

Gender, male nursing students, educators, gender segregation, symbolic boundaries, hegemony

Innledning

I Norge har flere tiår med likestillingspolitiske tiltak ført til økt deling av omsorgsansvaret for barn i familien. Likevel er det innenfor den offentlige omsorgen store kjønns skiller. Regjeringens mål om kjønnsbalanse inneholder føringer om endring, innovasjon og et brukerperspektiv: Kjønnslikestilling i helse- og omsorgsyrkene vil også gi en bedre helsetjeneste (Barne- og familiedepartementet & Helse- og omsorgsdepartementet, 2018). Menn i omsorg regnes som et likestillingsprosjekt, og flere menn i omsorgsyrker betraktes som et virkemiddel for å oppnå et mer likestilt samfunn. Sykepleiere er den største yrkesgruppen i helsefeltet og har gjennom alle tider vært en utdanning med en særlig høy andel kvinner. Kjønnssegregering i arbeid og utdanning kan knyttes til at menn i liten grad velger utradisjonelt (Reisel & Brekke, 2013, s. 49). I sykepleierutdanningen er mannlige studenter fortsatt i sterkt mindretall, og kjønnssegregeringen fortsetter videre i etterutdanningene. Andelen sysselsatte mannlige sykepleiere har ligget stabilt på rundt 10 prosent i en årrekke (Statistisk sentralbyrå, 2020). I Norge utdannes det allerede for få sykepleiere til å dekke behovet, og framskrivingsanalyser fra Statistisk sentralbyrå (2019) synliggjør at underdekningen av sykepleiere i 2035 vil være på om lag 28 000. Stortingsmeldingen *Morgendagens omsorg* (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012) framhever at menn i omsorg er en uutnyttet omsorgsressurs. Mangelen på sykepleiere omtales som en omsorgskrise og har ført til politisk press på utdanningene til å mobilisere flere menn inn i omsorgsyrkene (s. 66). Flere universiteter og høyskoler har gjennomført egne rekrutteringskampanjer rettet mot mannlige sykepleierstudenter, og de siste årene har det også vært en positiv økning av mannlige studenter. I 2018 og 2019 var andelen 14–15 prosent (Samordna opptak, 2019). Forskning om kjønnssegregering i utdanningsfeltet synliggjør på samme tid et betydelig frafall av mannlige sykepleiestudenter. Tall fra OsloMet viser at på enkelte kull sluttet 47 prosent av de mannlige og 19 prosent av de kvinnelige sykepleiestudentene (Nedregård & Abrahamsen, 2018, s. 28). Landsgjennomsnittet på frafallet er henholdsvis 29 prosent for menn og 13 prosent for kvinner (Abrahamsen, 2020). Frafallet knyttes til at mennene ikke mestrer faget, mistrives på grunn av sosiale utfordringer og/eller går over til andre utdanninger (Nedregård & Abrahamsen, 2018). Både Norsk sykepleierforbund (NSF) og en rekke utdanningsinstitusjoner har uttrykt bekymring for frafallet av menn på studiet. Norske forskere har stilt spørsmål om mistrivsel og frafall blant mannlige sykepleiestudenter kan handle om at de er mindre faglig interessert enn de kvinnelige studentene (Abrahamsen, 2020), og om kjønnsforskjellene i gjennomføring kan ha psykologiske forklaringer, som at kvinner i større grad enn menn har altruistiske motiver for å starte på utdanningen (s. 245).

I den offentlige diskusjonen argumenterer sykepleierutdanningene og NSF for at kjønnsspoeng, høyere lønn og flere fulltidsstillinger er viktige virkemidler som kan øke kjønnsbalansen i sykepleien. Både nasjonal og internasjonal forskning har imidlertid dokumentert at kjønne fordommer i og utenfor utdanningene påvirker trivselen blant mannlige studenter (Gavine et al., 2020; Harding, 2007; O'Connor, 2015; O'Lynn, 2004; Pullen & Simpson, 2009; Trandbarger & O'Lynn, 2007). OsloMet-studien viste tydelige tendenser til at mannlige sykepleiestudenter i større grad enn kvinner opplever at deler av utdanningen ikke appellerer til dem. Dobbelt så mange mannlige studenter rapporterte at det var flere fag i studiet de ikke forstod hensikten med, sammenliknet med kvinnelige studenter (29 mot 14 prosent) (Nedregård & Abrahamsen, 2018, s. 64). Omsorg er kjernebegrepet i sykepleierutdanningen og definerer på mange måter sykepleierrollen. I et doktorgradsprosjekt om kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg fant Myklebust (2020) at kvinnelige sykepleierstudenter i større grad enn de mannlige har en opplevelse av at de har egenskaper som gjør at de passer til yrket. Myklebust (2020) argumenterer for at funnene må ses i lys av verdsettingen av omsorgskompetanse i utdanningen og kulturelle forestillinger om at kvinner er mer omsorgsfulle enn menn.

I denne artikkelen undersøker jeg på hvilke måter sykepleierutdanningene selv kan bidra til å opprettholde og reproducere kjønnssegregering i profesjonen. Et empirisk spør-

mål jeg studerer, er hvordan symbolske grenser om kjønn og omsorg i sykepleierutdanningen kan komme til uttrykk i undervisnings- og lærings situasjoner, og hvilke utfordringer og ekskluderingsprosesser symbolske grenser og kulturelle hegemonier kan lede fram til for mannlige studenter. For å belyse denne problemstillingen utforsker jeg hvilke kjønnede antakelser og avstandsmarkeringer som kommer til uttrykk i pensumtekster om omsorg, samt hvordan kjønn spilles ut i veilednings- og undervisningssituasjoner i sykepleierutdanningene.

Bakgrunn: kampen om omsorgsbegrepet i sykepleierutdanningen

Norsk sykepleierutdanning ble på 1980-tallet overført til universitets- og høyskolesystemet. Nye akademiske krav førte til at utdanningene måtte etablere et mer omfattende vitenskapelig teorigrunnlag. I kjølvannet av overgangen til academia oppstod det skarpe diskusjoner internt i de norske sykepleierutdanningene om hvilke deler av kunnskapsgrunnlaget som skulle være fagets kjerneområde. NSF var i denne fasen en pådriver for å profesjonalisere utdanningene og var sterkt influert av et naturvitenskaplig forskningsparadigme og amerikansk evidensbasert sykepleieforskning (Melby, 1990; Nortvedt, 2008). Essayet *Pleie uten omsorg* (Martinsen & Wærness, 1979) ble regnet som en brannfakkellinn i debatten om sykepleierutdanningenes verdigrunnlag (Melby, 1990). I essayet rettet forfatterne bekymring mot at omsorgsarbeidets egenart (den nære pleien) og omsorgen mot de mest pleietrengende pasientene ville forvitte (s. 9). Martinsen og Wærness' kritikk fikk gehør blant den fløyen av sykepleiere som på 1980-tallet var sterkt kritiske til teoretisering og profesjonaliseringen av faget, og til at medisinsk evidens og «harde verdier» fikk for stor plass i utdanningene (Alvsvåg, 1981; Melby, 1990). Kampen om omsorgsbegrepet ble på mange måter også en kjønnskamp. I debattboken *Har sykepleien en framtid? – en kritikk av den teoretiske sykepleien* argumenterte sykepleieren og sosiologen Herdis Alvsvåg (1981) for at profesjonalisering fører sykepleiefaget bort fra kvinneverdier og kvinnerollen, og hevder at universitetsutdanning og forskning fører til status på «mannssamfunnets premisser» (s. 125). Tilhengere av den omsorgsfilosofiske orienteringen i faget etterlyste en ny forestillingsverden basert på tradisjonene etter Florence Nightingale og diakonissetradisjonen (Alvsvåg 1981, s. 199; Alvsvåg, Bergland & Førland, 2013).

Internasjonalt pågikk det på 80-tallet også en mer omfattende feministisk vitenskapskritikk som påvirket noen norske kvinneforskere. Den amerikanske sosialpsykologen Carol Gilligans (1982) omsorgsfeministiske bok *In a different voice: Psychological Theory and Women's Development* fikk betydelig oppmerksomhet og gjennomslag i internasjonale fagmiljøer og la grunnlaget for en internasjonal teoretisk kritikk om kjønn, moral og omsorgsetikk. Gilligan (1982) ble senere en viktig inspirasjonskilde for Kari Wærness' forskning om kvinners omsorgsarbeid (Lindstad, 2009). I artikkelen *The Rationality of Caring* (Wærness, 1984) fikk begrepet om kvinners omsorgsrasjonalitet et internasjonalt gjennombrudd. Wærness (1984) hevdet at sosiologisk handlingsteori og begrepet formålsrasjonalitet var utledet fra et mannsperspektiv, og dermed manglet faget gyldige begreper for å analysere kvinners posisjon i samfunnet og kvinners formelle og uformelle omsorgsarbeid (s. 185–186). I flere ulike studier av kvinners omsorgsarbeid, og med utgangspunkt i sitt eget liv, synliggjorde Wærness at kvinners omsorgsmoral og ansvar for andres velferd ikke bare handler om emosjoner eller kvinnelig følelse, men om både rasjonalitet og følelser. Omsorgsrasjonalitet viser til kvinners særstilling i omsorgsarbeidet og defineres som verdirasjonelle handlinger som gjøres av og med omtanke og omsorg for medmennesker, og ikke ut fra materiell nyttemaksimering (Wærness, 1984). Et viktig poeng som fikk betydning for anvendelsen av dette begrepet innenfor sykepleierutdanningene, var at Wærness definisjon

omfattet både det formelle omsorgsarbeidet i institusjonene og omsorgsarbeidet overfor hjelpetrengende i familien. *Pleie uten omsorg* ble utgitt på nytt i 1991 og var et resultat av et nært og omfattende samarbeid mellom Wærness og sykepleieren og filosofen Kari Martinsen. Kritikk av menn og maskulinitet ble sentralt i kvinneforskernes diskusjon mot profesjonalisering og effektivisering. Et fryktet scenario, og en av bokens sentrale hypoteser, var at den økende tendensen til medisinsk evidens i sykepleiefaget leder til en «avfeminisering» av sykepleierollen (Martinsen & Wærness 1991, s. 3). Forfatterne fryktet at det skulle skje en forvitring av kvinnesaksperspektivet i opplæringsfeltet siden målsettingen om å profesjonalisere sykepleierutdanningen var motivert ut fra andre kvinners ønsker om å modernisere utdanningene på menns premisser (s. 9). Trass i debatter om kunnskapsgrunnlaget, og motstand internt og fra NSF mot Martinsens og Wærness' samfunnskritiske perspektiver (Melby, 1990), skjedde det på 1990-tallet både nasjonalt og internasjonalt en dreining mot å skille sykepleie fra medisinen. En viktig strategi i arbeidet med å heve sykepleiens egenart og profesjonelle status var å utvikle og etablere fenomenologiske teorier om omsorg (Allmark, 1995; Nordtvedt, 2008). Praktisk og erfaringsbasert kunnskap, sansing og skjønn samt større oppmerksomhet på pasienters livsverden ble siden grunnlaget for omsorgsforståelsen i faget, og Martinsens omsorgsideologi står i dag fram som den mest toneangivende i norsk sykepleierutdanning (Alvsvåg, Bergland & Førland, 2013).

Forskning på menn og maskuliniteter i sykepleie

En omfattende internasjonal litteratur har undersøkt mannlige sykepleieres situasjon som kjønnset minoritet og de barrierer og privilegier de kan oppleve. Det er vel dokumentert at mannlige sykepleiere opplever oppmuntring og betydelige karrieremuligheter som følge av at de er en ønsket gruppe (Williams, 1992, 1995; Kvande, 2002). I sin innflytelsesrike forskning om menn i kvinnedominerte yrker etablerte Christine Williams (1992, 1995) glassheisen som metafor om menn som drar fordeler av å være kjønns-atypisk og raskt stiger i gradene i sykepleieprofesjonen og i andre kvinnedominerte yrker (Kvande, 2002; Punshon et al., 2019; Williams, 1992, 1995). Menn og maskulinitet utgjør ifølge Williams (1992, s. 259) en positiv forskjell som gir menn incentiver til å samle seg i statusposisjoner og distansere seg fra den kvinnelige majoriteten. Mannlige sykepleieres privilegerte status kan beskytte dem fra ytre forventningspress om å utøve krevende emosjonelt arbeid (Cottingham, Erickson & Diendorff, 2015). Huppatz og Goodwin (2013) argumenterer for at maskulinitet blir en form for kjønnset kapital for menn i kvinnedominerte yrker. Når kvinner i feltet forventer at mannlige sykepleiere skal ha ambisjoner og søke lederposisjoner, deltar også kvinnene i reproduksjon av mannlig dominans (Holter, 2005). Williams (1995) konkluderer med at menn i kvinnedominerte yrker møter flere fordommer utenfor yrket enn innenfor.

Mannlig dominans i kvinnedominerte yrker kan knyttes an til sosiologen og mannsforskeren Rawyn Connells (1995) dynamiske begrep om hegemonisk maskulinitet. Maskuliniteter produseres og reproduseres i sosiale relasjoner, og maskulinitetskonstruksjoner er i endring og påvirkes av samfunnet rundt (Connell, 1995). I den kritiske og profeministiske mannsforskningens modeller er avstand fra det som i kulturen oppfattes som feminint, en del av maskuliniseringsprosjektet (Connell, 1995, s. 78; Holter, 2005). Autoritet, autonomi og uavhengighet er sentrale elementer i konstruksjoner av hegemonisk maskulinitet, og menn som representerer det hegemoniske maskuline idealet, har makt, men også interesse av å dominere kvinner og andre menn. Menns privilegerte status i kvinnedominerte yrker og utdanninger kan i innenfor rammene av hegemonisk maskulinitet forklares ved at mannlig status gir menn interne fordeler. Connell (1995) hevder at menn som krysser kjønns grensene i arbeid og utdanning, risikerer å bli stemplet som umannlige. Diskriminering av mannlige sykepleiere kan i dette perspektivet ses som en underordning av menn som deltar i det som kulturelt sett assosieres med femininitet (s. 78). Trass i at mannlige

sykepleiere kan representere marginalisert maskulinitet (s. 80) i samfunnet ellers, vil de internt i et kvinnedominert felt likevel dra fordeler av sin mannlige status (Williams, 1992, 1995).

Stereotypifisering og fordommer om at mannlige sykepleiere er feminine menn eller homofile, eksisterer både innenfor utdanningssektoren og i samfunnet rundt (Gavine et al., 2020; Harding, 2007; O'Connor, 2015; O'Lynn, 2004; Pullen & Simpson, 2009; Trandbarger & O'Lynn, 2007). Stereotypifisering i film og medier om sykepleiere som erotiske objekter, engler og husholdersker gir inntrykk av at sykepleie ikke er et yrke for menn (Jinks & Bradley, 2004). Mannlige sykepleiere og studenter kan oppleve sosiale utfordringer i form av mistenkeliggjøring og sexisme både fra samfunnet rundt og fra pasienter og kolleger (Clow, Riccardielli & Bartfay, 2015; Evans, 2002; Sedgwick & Kellett, 2015). Som kvinner i mannsdominerte yrker kan menn i kvinnedominerte yrker oppleve ensomhet og fremmedgjøring i et kvinnedominert arbeidsmiljø (Lupton, 2000). Studier som tar opp interne marginaliseringsprosesser, utfordrer «glassheismetaforen» og argumenterer for at mannlige sykepleiere forsøker å unngå områder i helsefeltet som innebærer intimitet og berøring, for å minimere rolleutfordringer og problemer i relasjoner til pasienter (O'Lynn, 2004; Sedgwick & Kellett, 2015; Trandbarger & O'Lynn, 2007). Mannlige sykepleiere er fortsatt ansett som tradisjonsbrytere, og dette kan være noe av grunnen til at mennene søker seg til lederstillinger og akuttisykepleie, medisinsk sykepleie og psykiatri mv., som er normativt mer i harmoni med en mannlige kjønnsrolle (Bakken, 2001, 2009; O'Lynn, 2004; Snyder & Green, 2008; Svare, 2009). Mannlige sykepleierstudenter kan møte etiske dilemmaer knyttet til pasienter som ikke ønsker å bli håndtert av en mann (Clow, Riccardielli & Bartfay, 2015; Evans, 2002; O'Lynn, 2004), og oppleve at kvinnelige kolleger tilkaller dem for deres fysiske styrke, men ikke for deres evne til å yte omsorg for pasienten (Koeg & Lynn, 2007). Rita Sommerseths (2008) arbeider om norske menn i psykisk helsearbeid antyder liknende tendenser. Hun argumenterer for at kjønnsstereotyper og kvinners hegemoni på omsorg driver mennene ut av yrket.

Symbolteoretisk rammeverk

Innenfor profesjoner danner etiske retningslinjer og pensumtekster grunnlaget for hvilke egenskaper, væremåter og verdier som skal være gjeldende for utøvelsen av yrket. I artikkelen anvender jeg begrepet om symbolske grenser når jeg undersøker hvilke kjønnede klassifikasjonssystem og grensedragninger som ligger implisitt i beskrivelser av omsorgsrollen i sentrale læringsressurser. Symbolske grenser er et analytisk begrep innenfor kultursosiologien i tradisjonene etter Durkheim og Weber og kan defineres som konseptuelle distinksjoner skapt av sosiale aktører som anvendes for å definere og kategorisere virkeligheten (Lamont & Molnár, 2002, s. 168). Særlig egnet er dette perspektivet til å studere hvordan moralske diskurser brukes for å trekke opp grenser mellom grupper (s. 175). Artikkelen tar som sitt utgangspunkt at kulturelle forestillinger om maskulinitet og femininitet er sosialt konstruert, produsert og reproduert i relasjoner og i samfunnet rundt (Holter, 2005). Kjønn og symbolske grenser er et resultat av historiske prosesser heller enn naturlige inndelinger av virkeligheten (Lamont & Fournier, 1992; Solheim, 2002). Symbolske grenser kan betraktes som skillelinjer som inkluderer noe eller noen og ekskluderer andre, og institusjonaliserte kategoriseringsprosesser kan danne grunnlag for yrkesidentitet (Lamont & Fournier, 1992). I en sosiologisk sammenheng innebærer symbolske grensemarkeringer en favorisering av de grupper som har tilgang til de ressursene som klassifiseres og legitimeres som attråverdige i et kulturelt system (s. 7). Grenseperspektivet er kontekstsensitivt og knytter an til mer indirekte og symbolske maktformer (Solheim, 2002). Symbolsk makt (Bourdieu, 1996) er en mindre synlig form for makt som utøves gjennom de måter å tenke, snakke og handle på som er dominerende innenfor et kulturelt system. Makten tar gjerne form av disiplinering (s. 9). Kulturelt hegemoni kan knyttes til symbolsk makt og forstås i denne artikkelen i tråd med Solheims (2002) definisjon som «[...] former for *universalise-*

ring av spesifikke meningskategorier slik at de framtrer som generelle normer og verdistandarder» (s. 114). Hegemonisk kjønns makt innebærer videre «en hierarkisk rangering av verdier og meningskategorier som har en kjønnet referanse» (s. 115).

I artikkelen anvender jeg teorier om symbolske grenser for å identifisere hvilke sosiale implikasjoner kategoriseringsprosesser kan få med hensyn til å vedlikeholde sosiale forskjeller og kjønnssegregering internt i sykepleierutdanningen. Symbolske konstruksjoner om kjønn representerer ikke nødvendigvis en empirisk virkelighet (Solheim, 2002, s. 119). Symbolske grenser kan imidlertid etablere virkelige sosiale grenser og dele mennesker inn i grupper fordi symbolske markører innenfor institusjonaliserte kjønnede ideologier bidrar til å at noen i større grad enn andre føler gruppetilhørighet og kulturell identitet (Lamont & Molnár, 2002). Den motsatte effekten vil være kulturell eller sosial ekskludering av de som ikke besitter de riktige symbolske ressursene.

Datagrunnlag og metode

Denne kvalitative studiens datamateriale består av pensumtekster på bachelorutdanningen i sykepleie og intervjuer med undervisere og emneansvarlige ved to sykepleierutdanninger. Kildene som brukes som grunnmaterialet for tekstanalysen, er utdrag fra Kari Martinsens bøker *Omsorg sykepleie og medisin. Historisk filosofiske essays* (Martinsen, 1989) og *Fra Marx til Løgstrup* (Martinsen, 1993). Valget av tekstene er bestemt ut fra at dette er, eller har vært, nøkkelttekster på pensumlister ved norske sykepleierutdanninger siden slutten av 1990-tallet. I tillegg inngår utdrag fra kapitlene *Faglig skjønn og omsorg*, *Etikk i sykepleien* og *Sykepleierprofesjonens grunnleggende kjennetegn – det kunnskapsfilosofiske grunnlaget* fra læreverket *Grunnleggende kunnskap i klinisk sykepleie. Sykepleieboken 1* (Grov & Holter, 2015), kapitlet *Yrkesetikk* i læreverket *Grunnleggende kunnskap i klinisk sykepleie. Sykepleieboken 1* (Holter & Mekki, 2011), kapitlet *Sykepleie – kunnskapsgrunnlag og kompetanseutvikling* i *Bind 1 Grunnleggende sykepleie* (Kristoffersen et al., 2016) og kapitlet *Sykepleie – fag og funksjon* samt kapitlet *Omsorg – Med utgangspunkt i Kari Martinsens omsorgstenkning* i læreverket *Sentrale begreper og fenomener i klinisk sykepleie. Sykepleieboken 2* (Heggestad & Knutstad, 2016). Utdragene er valgt ut fordi de er kapitler som tematiserer og beskriver omsorgsbegreper, omsorgsrollen og yrkesetikk i grunnbøker på bachelorutdanningen. Med utgangspunkt i en idékritisk analyse (Bergström & Boréus, 2005, s. 166–167) er formålet med tekstanalysen å synliggjøre og diskutere spenninger mellom universelle etiske omsorgsprinsipper og kjønnede forståelser av omsorg.

Materialet som brukes i de empiriske analysene, er kvalitative intervjuer med sju mannlige og fem kvinnelige undervisere og ledere på to sykepleierutdanninger i Norge. Intervjuguiden inneholdt spørsmål om erfaringer med mannlige studenter i undervisningssituasjoner samt hvordan kjønn tematiseres i pensumtekster og i undervisning og veiledning. Informantene ble gitt mulighet til å snakke fritt om sine egne erfaringer og holdninger til betydninger av kjønn i sykepleierutdanningen. Flere av underviserne er eller har vært redaktører eller forfattere av lærebøker, og vel halvparten var emneansvarlige på bachelorutdanningen. Informantene var mellom 35 og 60 år. Intervjuene ble gjennomført i tre perioder mellom medio 2009 og medio 2011 og var lagt opp som temabaserte og relativt åpne etnografiske intervjuer. Det er nå over ti år siden intervjuene ble gjennomført. I 2020 gjorde jeg et oppfølgingsintervju med en mannlige underviser. Intervjuet viste tilsvarende tendenser som de første intervjuene, og pensumgrunnlaget som er analysert, er representativt i dagens utdanningskontekst. Samlet er det grunn til å tro at det ikke har skjedd vesentlige endringer i studentenes læringsmiljø de siste årene som kunne påvirke resultatene i nevneverdig grad. Intervjuene varte mellom én og to timer. Det ble gjort lydopptak, og samtlige intervjuer ble transkribert verbatim. Prosjektet har hatt en eksplorerende tilnærming og et induktivt og datadrevet design (Boyatzis, 1998). Informantene er gitt pseudonyme navn.

Artikkelens problemstilling er utledet fra funn i innledende intervjuer hvor flere av underviserne koplede mannlige sykepleierstudenters utfordringer til sosiale og faglige vansker med å tilpasse seg kvinnesentrerte omsorgsidealer i profesjonen. I første steg i analysen identifiserte jeg hvilke utdanningsspesifikke normer, verdier og rolleforventninger som kom til uttrykk i intervjuene. I steg to ble materialet kategorisert og annotert ut fra identifiserte kjønnede barrierer i relasjon til omsorgsrollen. I steg tre gjennomførte jeg en tema-basert analyse (Boyatzis, 1998), og materialet ble organisert innenfor tre overordnede temaer: rollekonflikt, rollebegrensning og rolleforhandling.

Tekstanalysen

Universell ideologi i en feministisk ramme

Bøkene *Omsorg, sykepleie og medisin* (Martinsen, 1989) og *Fra Marx til Løgstrup* (Martinsen, 1993) har hatt stor innflytelse på omsorgsforståelsen i opplæringsfeltet. Jeg vil videre studere hvilke bærende ideer om kjønn og omsorgsmoral som kan spores i tekstene. Ifølge Martinsen (1989) inneholder omsorgen moralske, relasjonelle og praktiske dimensjoner som henger sammen og virker sammen i omsorgssituasjoner. Nestekjærlighetsbudet framsettes som et universelt moralsk prinsipp hvor liknelsen om den barmhjertige samaritan utgjør en allmenngyldig grunnfortelling om menneskers omsorgsansvar og omsorgsbehov (s. 17). I boken peker Martinsen på at omsorgsmoral ikke nødvendigvis er knyttet til kjønn, men i beskrivelsene av hva moralsk kompetanse er, trekkes den «kvinnelige moral» fram som eksempelfortelling:

Kvinnelig moral er blitt beskrevet som mangelfull eller underutviklet fordi den er situasjonsbundet, konkret knyttet til dagliglivets gjøremål, den legger vekt på ansvar og gir rom for nærhet. Den forstår problemet ut fra situasjonen og i liten grad ut fra abstrakte prinsipper. Moralsk kompetanse som praktisk visdom har i vår tradisjon blitt skjenket til kvinner, den er lært i mellommenneskelige forhold, og den er blitt bedømt mindreverdig i forhold til maskulin rasjonalitet (Martinsen, 1989, s. 54).

Argumentasjonen preges av spenninger mellom universalistiske prinsipper for omsorg og kjønnede forståelser av hva omsorgsmoral innebærer, og hvordan omsorgsfulle handlinger uttrykkes:

Det er kvinner som tradisjonelt sett har holdt oppe omsorgsmoralen eller dagliglivets moral. Kvinnelig moral blir i denne sammenheng uttrykk for den mest grunnleggende rasjonalitetsform og moral: hverdagslivets forbilde om moral forankret i liknelsen om den barmhjertige samaritan. Denne moralen er mer fundamental enn en moral beskrevet av menn og grunnet i den kjønns-polariteten som er knyttet til industrisamfunnets framvekst (Martinsen, 1989, s. 19).

Den kvinnelige omsorgsmoralen konstrueres som en binær og opposisjonell motsetning til en mannlig moral, men samtidig understrekes det at omsorgsmoralen ikke er «kvinnelig»: «Det er argumentert for at kvinner tradisjonelt har vært bærere av omsorgshandlinger og omsorgsmoral. Det vil ikke si at evne til innlevelse, fleksibilitet og intuitiv handling er spesifikt kvinnelig» (s. 21), men samtidig henspiller teksten på kjønnsforskjeller når forfatteren definerer hva som er innenfor rammen av omsorgsmoralen, og hva som ikke er det:

[...] dagliglivets moral, konkret og kontekstuell, den levde verden som har mening for oss – levd tid, kvinnelig moral, relasjonell, ansvarlig, situasjonsorientert, handler ut fra prinsipper, men på en annen måte enn menn, og prinsippene har en annen funksjon, overveiende rasjonalitet når en møter uventede situasjoner, holistisk, intuitiv og artikulert kunnskap (Martinsen, 1989, s. 19).

Med utgangspunkt i begrepet omsorgsrasjonalitet understrekes det at den kvinnelige (omsorgs)moralen både er emosjonell og rasjonell, mens symbolske grensdragninger trekkes mot den maskuline rasjonaliteten. I boken *Fra Marx til Løgstrup* (Martinsen, 1993) videreutvikles omsorgsideologien etter modell av presten og filosofen Knud E. Løgstrups (1958) sinnelagsetikk. Innenfor Løgstrups (1958) religionsfilosofiske perspektiv om den etiske fordring betraktes omsorgsmoralen som grunnleggende god, intuitiv og universell og ikke avhengig av en menneskeskapt kultur. Det religiøse og universelle i Martinsens (1993) omsorgsteori tematiseres i lys av forholdet mellom (Guds) skapelse, kjærlighet og moral (s. 30). Moralens ubegrunnede side er ifølge Martinsen (1993) universell og gitt mennesket ved skapelsen. Normer, prinsipper og faglig skjønn er derimot moralens menneskeskapt side. I boken videreføres en feministisk overbygning ved å henvise til utdanningsfilosofen Nel Noddings perspektiver på moderlig omsorg:

Noddings hevder at hun har en feminin eller kvinnelig tilgang til etikk og moral basert på følsomhet, mellommenneskelige relasjoner og ansvarlighet. Noddings benevner dette som «The voice of the mother». Dette står i motsetning til den tradisjonelle moralfilosofien, som er en mannlig tilgang med vekt på regler og prinsipper og de begrunnelser som kan utledes av disse. Dermed får moralen en matematisk framtredelesform – «The voice of the father» (Martinsen, 1993, s. 70).

Solheim (2005) påpeker at moderskapet er et grunnelement i romantikkens dualistiske kjønnsforståelse, hvor kvinneidealet er konstruert rundt idealet om «the nurturing mother» (s. 391). Omsorgen framlegges som en universell etisk appell (Martinsen, 1993, s. 21), men samtidig ekskluderes mennene indirekte ved at det samtidig henvises til essensialistiske ideer om «kvinnens» livsverden og altruistiske grunnholdning. Om en leser teksten i et mottakerperspektiv (Bergström & Boréus, 2005, s. 167), blir et nærliggende spørsmål om en mannlig leser vil oppleve at omsorgsetikken angår ham. Det universelle prinsippet står i et spennings- og motsetningsforhold i relasjon til antakelsene om kvinners naturlige omsorgsposisjon:

Den (omsorgen) er ikke knyttet til kjønn. Derimot kan omsorgens empiriske uttrykk begrunnes, og det er både kjønns-, klasse- og kulturavhengig. I våre industrialiserte og omsorgstruede samfunn er det fremfor alt kvinnen som har tatt vare på omsorgen. Hun er blitt sosialisert til å være åpen for å kunne se den etiske appell om å bli tatt imot som utgår fra den andre i den situasjonen medmennesker er i. Dette vil jeg med Noddings kalle en kvinnelig tilgang til etikken. (Martinsen, 1993, s. 71).

Sitatene over bærer preg av interessekamp (Bergström & Boréus, 2005, s. 153) og illustrerer argumenter og verdier innenfor et omsorgsfeministisk idésystem (Solheim & Teigen, 2006). Oppsummert er tendensen i tekstene at det tilsynelatende universelle omsorgsbegrepet kjønnnes ved at kulturelt kjønne egenskaper og meningskategorier framtrer som generelle normer og verdistandarder for omsorgsrollen (se Solheim, 2002 s. 114).

Kvinnen som sykepleiens moraletiske aktør

Sykepleieprofesjonen bygger på prinsipper om ekspertkunnskap og mesterlære (Kristoffersen et al., 2016, s. 184). Den videre analysen tar utgangspunkt i praksisfortellinger i lærebokkapitlene som tematiserer omsorgsrollen, faglig skjønn og omsorgsmoral. Kvinners særegne omsorgsmoralske kompetanse gjøres ikke eksplisitt i kapitlene og modellene, og omsorgsbegrepene presenteres som allmenngyldige. Men i praksisfortellingene om hvordan omsorg, moral og praktiske etiske dilemmaer skal gjøres, er det i kapitlene gjennomgående kvinner som skyves fram som sykepleiens moraletiske aktører. I kapitlet *Omsorg med utgangspunkt i Kari Martinsens omsorgstenkning* (Heggstad & Knudstad, 2016) henspilles det på kjønn når spenninger mellom effektivisering av helsevesenet og sykepleiens omsorgsmoral tematiseres:

[...] sykepleiens omsorgsarbeid blir på mange måter en «omvendt omsorg». Med andre ord, de som har mest, får mest. Dermed fravikes den historiske arv kvinnene har hatt i medisinen, nemlig omsorgsarbeid til de mennesker som trenger denne mest, de fattige og de hjelpeløse, eller annerledes uttrykt; alle de overflødige som den økonomisk utvikling har latt i stikken (Alvsvåg i Heggstad & Knutstad, 2016, s. 359).

Det er kvinnene som har sørget for omsorgsmoralen i samfunnet, og som representerer de erfaringer og ferdigheter som ligger implisitt i omsorgsmoralen, som følelsesmessig sensitivitet, altruisme, tillit og åpenhet for andres behov (s. 350). I kapitlet *Faglig skjønn og omsorg* (Grovs & Holter, 2015) illustreres det personlige skjønn, innfall og intuisjon med et eksempel fra en kvinnelig sykepleiers erfaringer med en mannlige pasient (s. 169). I kapitlet presenteres sykepleieren imidlertid i kjønnsnøytrale termer, og det finnes ett eksempel hvor det står *hun eller han* om sykepleieren. Imidlertid er det i all hovedsak kvinnelige erfaringer som illustrerer hvordan omsorg som moralsk holdning og væremåte gjøres. Kapitlet *Etikk i sykepleien* (Grovs & Holter, 2015) tar for seg etikk som praksis, det konkrete, om menneskelige relasjoner og dilemmaer og handlinger i en sykepleiers hverdag (s. 297). Trass i at teorien tilsynelatende er allmenngyldig, synliggjøres de kjønnede konnotasjonene når perspektivene settes inn i en konkret pleiesituasjon:

Den unge sykepleierstudenten Agnes har et følelsesmessig nærvær i situasjonen, et nærvær som på sin side har en kognitiv betydning i hennes refleksjon over situasjonen og de handlingsvalgene hun har. Vi kan si at følelsene opplyser fornuften (s. 302).

Videre i kapitlet brukes historien om «den unge sykepleierstudenten Tordis» for å forklare sykepleierens karakteregenskaper og moralske idealer. I Tordis' erfaringer og refleksjoner får studentene innsikt i praktiske eksempler på barmhjertighets- og omsorgshandlinger etter profesjonens sinnelags- og dydsetikk (s. 314). Kapitlet *Sykepleierprofesjonens grunnleggende kjennetegn – det kunnskapsfilosofiske grunnlaget* (Grovs & Holter, 2015) tar for seg omsorgsmoralen og har som formål å etablere et bilde på hvordan sykepleie bør praktiseres (s. 155), og redegjør for ti punkter som illustrerer «normativ sykepleie» (s. 146). I eksemplet fra praksis (s. 147–148) er det sykepleier Trines erfaringer og handlinger som forklarer punktene. I kapitlet *Yrkesetikk* (Holter & Mekki, 2011) er det assistenten Kristin og hjelpepleieren Annes erfaringer som opplyser studentene om ulike maktrelasjoner mellom pleiere og pasienter (s. 322–324). Sitatet under er hentet fra kapitlet *Sykepleie – kunnskapsgrunnlag og kompetanseutvikling* (Kristoffersen et al., 2016) og er ett av flere eksempler på hvordan omsorgsfemininitet kommer til uttrykk:

Når sykepleieren tar imot sanseintrykket fra pasienten og lar seg berøre av det som sanses, anvender hun sin faglige innsikt og handler ut fra sammenhengen med sine hender, sin kropp og stemme. I den konkrete situasjonen fører dette til at hun stryker Marie over kinnet og tilbyr mer hjelp i stellet enn vanlig (s. 157).

I flere kapitler trekkes det universelle prinsippet om den etiske fordring (Løgstrup, 1958) fram som et allmenngyldig prinsipp for sykepleieutøvelsens moralske karakter (se for eksempel Kristoffersen et al., 2016, s. 160). Prinsippet går ut på at sykepleieren har sin nestes liv i sine hender, og alltid skal handle til dennes beste. Men det er den kvinnelige sykepleieren Annes erfaringer fra praksis som gjøres til en gjennomgående rollemodell for omsorgsmoralens dimensjoner i *Grunnleggende sykepleie. Bind 1* (Kristoffersen et al., 2016). Både når det gjelder *Klinisk blick* (s. 146, 157), *Ferdigheter i kommunikasjon og samhandling* (s. 158), *Å reagere på moralsk relevante situasjoner* (s. 160), *Emosjonell berørthet* (s. 161), *Moralsk persepsjon* (s. 162), *Ekspertutøvelse* (s. 165), *Utøvelse av skjønn* (s. 170) og *Faglig etisk problemsituasjon* (s. 179) er det Annes erfaringer som trekkes fram.

Når det i hovedsak er kvinner som utgjør mønsterfortellinger på idealomsorgsgiveren, opprettholdes det en sammenheng mellom underliggende meningsforbindelser mellom kvinners (naturlige) personlige egenskaper og kompetanser og omsorgsrollen i sykepleiefaget. Omsorgsmoralbegrepet konstruerer sykepleierrollen ut fra en kulturell logikk utledet fra naturaliserte, altruistiske og feminine egenskaper som tas for gitt (se Ellingsæter, 2014). Dermed defineres også implisitt den mannlige sykepleieren som «den andre». Den systematiske kvinnesentreringen og tendensene til essensialisering av kvinners omsorgsevner kan lede til kulturell eller sosial ekskludering av menn fordi de ikke har tilgang til de riktige symbolske omsorgsressursene (Lamont & Molnár, 2002).

Intervjustudien

Ekskluderende omsorgsidealer

Vi skal nå få et innblikk i hvordan undervisere som hadde ansvar for førsteårsstudenter, oppfattet omsorgsrollen i faget, og i hvilken grad de mente at mannlige sykepleierstudenter opplever omsorgsbegreper som ekskluderende. Som vi skal se, synliggjør lærernes erfaringer at kjønn settes i spill når omsorgsidealene utfordres. Sina var underviser og leder og hadde lang fartstid både som underviser og emneansvarlig på bachelornivå. Hun hadde hvert semester samtaler med sine studenter om hvordan de trivdes på studiet, og hun var opptatt av å forstå mer av årsakene til at så mange menn slutter tidlig i studiet. Hennes erfaringer fra samtaler med mannlige studenter kan illustrere hvordan koplinger mellom kjønn og omsorgsrollen kan oppleves som fremmedgjørende for mannlige studenter:

Sina: Jeg har vært redaktør for flere lærebøker. Det studentene har sagt, er at nesten alltid så beskrives sykepleieren som «hun» og pasienten som «han». Det høres nesten ut som flisespikkeri, men jeg tror det gjør noe med identiteten din når det alltid er snakk om «henne». Det er jo mye snakk om omsorg, og det har jo også vært en del kjønnsforskning knyttet til omsorg. Kari Martinsen, som jo er en teoretiker som vi bruker mye, har hatt et, i alle fall noe sånn, feministisk perspektiv. Vi prøvde å ta inn en lærer som skulle møte studentene når de kom. Som nettopp tok dette med en gang: «Jeg er sykepleier.» Han er litt sånn (viser at han er kraftig med hendene) og er skallet og sånn. Han sier at sykepleiebildet er veldig sammensatt. Det er én ting, og så er det lange tradisjoner, og det er stort sett kvinnelige sykepleiere som trekkes fram i de lange tradisjonene.

Sina så at kvinnesentreringen i pensumlitteraturen kan være uheldig, og reflekterte rundt de sosiale implikasjonene dette kan ha for mannlige studenter. Hennes løsning var å hente inn en mannlig kollega for å nyansere og kanskje også kontrastere bildet av «henne». Underviseren Tale mente at kombinasjoner av sosial kvinnedominans ute i praksis og «myke verdier» og «kvinnelig tenkning» i pensum kan påvirke trivsel og mestring blant mannlige studenter.

Forsker: Du sier at det kan være utfordrende for mennene i et kvinnedominert yrke. Hva innebærer det at sykepleie er kvinnedominert?

Tale: Ja, hva innebærer nå det? Det vaktromstyret med alle disse damene og damesnakket. De mannlige studentene har andre temaer de snakker om. De er opptatt av andre ting. Det er én bit. Men jeg tror at det er veldig mye usynlig her. Usynlig tenkning som kommer frem i bøkene. Det kommer frem i mye sånn kvinnelig tenkning eller det vi kaller for myke verdier. Ikke alle mannlige studenter kjenner seg like godt igjen i det. Det er ikke lett å sette ord på hva det er. Man må inn og forske litt. Begynne å sammenlikne bøker vi har med bøker i andre fag – hva slags ord bruker vi, hva slags tenkning og ideologi som ligger under her.

Da jeg spurte informantene mer inngående om hvorvidt de oppfattet at pensumet om omsorg og relasjoner er kjønnnet, fikk jeg mer utfyllende svar fra mennene i utvalget, og det var ofte Martinsens teorier som ble trukket fram. I et oppfølgingsintervju med en mannlig underviser spurte jeg direkte om hvilken betydning Martinsens perspektiver hadde for undervisningen i 2020, og hvordan de mannlige studentene relaterte seg til omsogsrollen innenfor dette perspektivet:

Arnfinn: Kari Martinsen omtales grundig i de grunnleggende verkene vi bruker første året på bachelor. Om våren er det mest fokus på relasjoner, tillit mv. I et av disse temaene settes det spesifikt fokus på Martinsen og de begrepene hun bruker. Jeg vet fra de gruppene vi har hatt med de mannlige studentene, at de trives i det første semesteret, men de får utfordringer i det andre [vårsemesteret]. De opplever ting som lite konkrete og at det er utfordrende å forstå hva som er forventet av dem.

Arnfinn pekte på en situasjon som kan illustrere at mannlige studenter kan oppleve utfordringer med å møte kravene til omsogsrollen. Yngves svar på mitt spørsmål om eventuelle koplinger mellom kjønn og omsorg i pensumlitteraturen synliggjorde en form for opprør mot idealene:

Yngve: Ja. Det kommer jo an på hvilket pensum du leser, men jeg synes jo også at det her med – jeg får snakke for meg selv... Den beste omsorgen jeg kan gi, er jo at det er en omsorg som er så faglig god som mulig, så er det det med at jeg ønsker å gjøre det beste jeg kan for pasienten ut fra de forutsetningene jeg har. Det er min måte å gi omsorg på. Å være der for og å stille de åpne spørsmålene. Sann som Kari Martinsen definerer omsorg og mye av de tingene der – for mannlige sykepleiere – vi synes mye av det er svada.

Forsker: Svada?

Yngve: Ja, det snakkes om den betingelsesløse kjærligheten, ikke sant. Den barmhjertige samaritan. Altså det kristne budskapet som ligger i det. Jeg mener jo at man ikke behøver å være kristen for å yte god omsorg.

Yngve pekte på en spenning mellom hans identitet som mann og omsogsrollen hos Martinsen. Han distanserte seg ved å henspille på at menn ikke helt tar denne delen av faglitteraturen alvorlig. Å henwise til et mannlige fellesskap gjennom å ta avstand fra det kvinnelige og betingelsesløse kan være en måte å opprettholde en mannlig autoritet på (Connell, 1995). Yngves holdning til kjønn syntes å være at menn og kvinner ofte kan ha en noe forskjellig tilnærming til sykepleierrollen, men han så også ut til å ta avstand fra Martinsen fordi han ikke var kristen. Han selv hadde valgt spesialisering innenfor ledelse og informasjonsteknologi og hadde dermed beveget seg inn i felt som står lenger fra idealet om den betingelsesløse og kjærlighetsorienterte omsogsrollen.

Arnfinn, som var underviser på bachelorprogrammet og i spesialiseringen i barnesykepleie, mente at i barnesykepleie skjer det en idealisering av morsrollen som kan være utfordrende for mannlige studenter, men han hevdet at det er lite rom for kritiske røster. Både han og andre undervisere fortalte at koplinger mellom kjønn og sykepleierrollen ikke var et tema som åpent ble diskutert mellom kollegaer:

Arnfinn: Vi har jo her også noen menn som stryker. Det handler om noen kulturelle ting om hvordan en gjør seg til mann og kvinne på. Det har jeg reagert på ikke bare i praksisfeltet, men hos de kvinnelige lærerne her. Det er den hønemoromsorgen – om en kan kalle det det. Den blir heller ikke så problematisert.

Forsker: Er det en hønemoromsorg her, mener du?

Arnfinn: Jeg vil si at veldig mye av sykepleielitteraturen og måtene sykepleiere jobber på, er en form for blanding mellom hønemoromsorg og legeassistentfunksjon.

Til tross for at han og andre mannlige undervisere i intervjuet opponerte mot en kvinnesentrert omsorgsmodell og noen kvinners tendens til å kunne «monopolisere» (hans uttalelse) omsorgsrollen, gjorde han ikke dette overfor kollegaer. Bruk av det negativt ladede begrepet hønemoromsorg kan også være en måte å posisjonere seg på som en mann gjennom å kariere eller underordne «det kvinnelige» (Connell, 1995, s. 77).

Tor forsket på omsorgsperspektiver og etikk i sin forskning, og hans holdning var at begrepene taus kunnskap og intuisjon kan virke ekskluderende for menn:

Tor: Sensitivitet og refleksjon snakkes det mye om i utdanningene. Men taus kunnskap kan også bli eksklusivt og utelukke noe. Kvinnelig intuisjon – akkurat som det ikke kan studeres på en måte. Du kan bare lære den selv. Den finnes der ute, og som mann så må du bare fange den opp. Da synes jeg det grenser til å bli litt mystisk. Da kan det veldig lett bli slik at menn ekskluderes fordi de ikke skjønner seg på sånt. Jeg synes at kritikken mot akademiseringen av vårt fag ligger snublende nær dette. Det passer for noen og ikke for alle. Jeg mener jo at det hadde vært bra å lufte ut dette her. Det kan være lett å overvurdere kvinners og undervurdere menns intuisjon – at menn bare fungerer mekanisk.

Tor mente at sykepleiefaget hadde nytt godt av likestilling og større mangfold og bredde, men mente at menn ikke åpent kan problematisere en kvinnelig norm i faget uten å risikere å bli sanksjonert.

Ved den ene utdanningen hadde de erfaringer med egne grupper for mannlige studenter som var ledet av en mannlig lærer. Formålet med å plassere mennene sammen var å skape tilhørighet og integrasjon i utdanningen. Omsorgsrollen var ett av temaene de diskuterte. Didriks erfaringer med «mannegrupper» kan illustrere eksempler på hvordan sosial eksklusjon og disiplinering kunne foregå i praksis når mennene ikke lever opp til omsorgsnormene:

Didrik: En av de tingene som vi snakket om der, var kvinneomsorg kontra manneomsorg. Når de (mennene) var i praksis, så fikk de tilbakemelding fra sin kvinnelige kontaktsykepleier om at de ikke var nær nok – blant annet fordi de ikke snakket nok med pasienten. De mannlige studentene mente at de var mer enn nær nok ved sin atferd i måten de responderte på med ord, holdninger og handlinger. De kvinnelige sykepleierne mente at de ikke var nær nok, emosjonelle nok i samtalen – i møtet.

Forsker: Fikk det konsekvenser for tilbakemeldingen – at dette ikke var god nok omsorg?

Didrik: Ja, det var en av de tingene som frustrerte en del av de mannlige studentene. De ble ikke møtt på sin mannlige omsorg. Noen sa at de var sjeleglad for at de en gang i utdannelsen fikk en mannlig sykepleielærer hvor en kunne bli møtt på noen av sine holdninger og handlinger knyttet til omsorg. At de endelig kunne få lov til å si: «Du skjønner hva jeg mener?» og bli møtt tilbake med at «Ja, jeg tror jeg skjønner hva du mener». Dette fordi vi har samme kjønn. Det er jo store individuelle forskjeller på dette da, men.

Det var en generell oppfatning og erfaring blant mannlige informanter om at både de og mannlige studenter stadig måtte gjøre et aktivt arbeid for å overbevise både seg selv og omgivelsene om at de var gode nok omsorgspersoner. I veilednings- og praksissituasjoner blir studenter evaluert på bakgrunn av pleie- og omsorgskompetanse etter faglige standarder. Evne til å utvise skjønn og ha innsikt i etiske spørsmål inngår i vurderingene. Didriks og andre underviseres erfaringer var at mannlige studenter opplevde utfordringer med å møte vurderingskriteriene og yrkets emosjonelle krav i relasjoner med pasienter (se også Cottingham et al., 2015). Ofte bruker mannlige undervisere begreper som mannlig omsorg

eller menns omsorg, og det kan både være tegn på distansering til en kvinnelig idealarbeider og et forsøk å utvide rammene for omsorgsrollen i feltet. Dette kommer jeg tilbake til i sluttdiskusjonen.

Maskulinitet og rollekonflikter i klinikken

Vi skal nå se nærmere på underviseres erfaringer med hvordan mannlige studenter håndterer omsorgsrollen i undervisningssituasjoner. Hovedtendenser i denne delen av analysen er at mannlige studenter kan overspille maskulinitet i praktiske situasjoner hvor omsorgsrollen skal gjøres, og at de kan bli møtt med sanksjoner fra kvinnelige sykepleiere og studenter dersom de overskrider normene for omsorgsrollen. Et fenomen undervisere sier er velkjent, er at det i øvingsklinikene og på praksisstedene oppstår en del fleiping og tull blant de mannlige sykepleiestudentene. «Bajas» er et begrep som enkelte undervisere bruker, og dette henspiller på en slags mannlig klovnerrolle (se også Solbrække, 2011), som kan illustrere en form for maskulin rolleutfordring og en grenseoverskridende overspilling av maskulinitet. Trine underviste i grunnleggende sykepleie og hadde førsteårsstudenter i øvingsklinikene. Trass i at Trine så at de yngre mannlige og kvinnelige studentene i dag stiller mer likt med hensyn til at de kan mangle praktiske og sosiale erfaringer med omsorg for andre før de starter studiet, var det de mannlige studentene som tullet og fleipet i øvingsklinikene. Trine trodde at de gjorde dette for å ufarliggjøre situasjonen og syntes det skapte mye god stemning: «Det er jo mye kameratskap og latter og tøys og sånn. De har det veldig gøy. Når jeg er sammen med de mannlige studentene, så er det jo kjempegøy. Jeg føler meg jo ung igjen, for de finner på mye rart i øvingsklinikene.»

Til tross for at kvinnelige undervisere hevdet at mannlige studenter kan sjarmere i arbeidsmiljøet ved å tulle med rolleforståelsen, var det ifølge underviser Tor et fenomen utdanningene burde ta mer på alvor. Hans erfaring fra å samle grupper av mannlige studenter tilsier at mennene inntar klovnerrollen fordi de er ubekvemme, og at undervisere bør fokusere på dette:

Tor: Jeg hadde en gruppe da jeg arbeidet på en annen utdanning. Mannlige studenter som jeg samlet noen ganger. Det var jo et behov for det fordi mannlige studenter oppfører seg noen ganger på måter som, tror jeg, kan ha med en slags forlegenhet på egne vegne som kan ha noe med fagtradisjonene å gjøre. De blir litt sånn bajas. Det er lite på pensum som reflekterer disse tingene [menns vansker med å tilpasse seg idealer], og jeg tror i grunnen ikke at det er noe. Man er på en måte opptatt av det faglige, og da velger man å se bort fra dette [menns utfordringer med omsorgsrollen]. Omsorgsrollen er jo sånn sett «kjønnsnøytral» [hans hermetegn], så vi har ikke gjort det til et tema på denne utdanningen.

Tors fortelling antyder at de mannlige studentene ble bajaser fordi de forsøkte å kompensere for reelle og opplevde vansker de møtte både i og utenfor utdanningen.

Tor: Jeg har jo historier fra menn i praksis som har trøbbel. (...) Det er jo en forforståelse her om hvem du kan være som sykepleier i møte med pasienter. Da tenker jeg på det relasjonelle. Hvem kan du som mann være i relasjonen til pasienten? Det tror jeg et nyttig spørsmål å stille.

Bajasrollen kan forstås som en bevisst eller ubevisst måte å overspille maskulinitet på og derigjennom utfordre normene for nærhet som ligger implisitt i sykepleierrollen. I øvingsklinikene er det også situasjoner med stell og vask som utfordrer mannlighetens grenser og normer for intimitet (Connell, 1995; O'Lynn 2004, 2007; Sedgwick & Kellett, 2015). Kjønnete grenseoverskridelser kom også til uttrykk i Arnfinns fortelling fra plenumssamtaler i klasserommet, og hans erfaringer kan tjene som eksempel på hvordan kjønn som symbolsk grense kan aktiveres og spilles ut som sosiale grenser mellom studenter:

Arnfinn: Jeg husker konkret en episode hvor en av de mannlige studentene snakket om sine erfaringer fra militæret. De hadde vært med og ryddet opp etter en stor sivil ulykke, og han snakket om hvordan det var å bearbeide og få vekk inntrykkene av lemlestedde kropp. Han uttrykte et behov for å beskytte seg mot at disse inntrykkene ble ved i bevisstheten. Han var tydelig berørt og brukte sterke ord om opplevelsen. Da fikk han tydelige signaler om at han var ufølsom, som om han snakket uverdige om de døde fordi han satte ord på det vonde han selv kjente på. Han ble veldig stille og sluttet sin fortelling med én gang. Han kom til meg og pratet om dette senere, og da hadde gjort seg opp noen tanker om hvordan kvinnene på studiet definerte hva man kunne si, og hvordan, knyttet til mer følsomme temaer. At de kvinnelige studentene liksom eide disse normene.

Denne mannlige studenten så ut til å utfordre rammene for sykepleierrollen og hvordan sykepleiere ideelt sett skal håndtere og snakke om følelser og erfaringer med død og lidelse. Studenten synliggjorde sårbarhet, men måten han uttrykte følelser på, passet ikke inn og skapte negative reaksjoner og disiplinering fra kvinnelige studenter.

Diskusjon og konklusjon

Relanseringen av tradisjonelle og diakonale omsorgsverdier på 1990-tallet i sykepleieutdanningen (Brodkorb, 2017) innebar et strategisk grensarbeid (Lamont & Molnár, 2002) for å beskytte sykepleiefaget og omsorgsarbeidets autonomi i helsefeltet. Dette grensarbeidet ble på mange måter også en ideologisk kjønnskamp mot den (mannlige) medisinske profesjonens kunnskapshegemoni i helsefeltet. I Martinsens bøker (1989, 1993) framlegges kvinners kjønnssoialisering og morskapet som symbolske ressurser som markerer at kvinner som gruppe har større omsorgs(moralsk) sensitivitet enn menn. Det som står på spill i bøkene, er sykepleierrollens bærende verdier, tradisjoner og meningsinnhold. I tekstene spores et spenningsforhold mellom allmenngyldige idealer om etikk og omsorg og en kvinnesentrert forståelse av omsorgsmoral. Siden omsorgsmoralbegrepet er utviklet etter en kvinnelig norm, etableres det også et internt kjønn kompetansehierarki (Solheim, 2002, s. 114) når det kommer til hva som defineres som en omsorgsfull sykepleier. Moderskapet og kvinnelighet er symbolsk kapital eller ressurser (Bourdieu & Wacquant, 2013) som kan gi kvinner fordeler i form av høyere sosial verdi som omsorgsutøvere. Kulturelle symboler om den gode og uegennyttige kvinnen reflekterer gruppetilhørighet og kan forsterke en kollektiv identitet og integrasjon blant de kvinnene som orienterer seg mot omsorgsverdiene (Myklebust, 2020; McLaughlin et al., 2010). Kvinnelige eksempelfortellinger og utelatelsen av mannlige sykepleieres erfaringer i lærebøker som tematiserer sykepleierens væremåte, etisk kunnskap og moralsk kompetanse, bidrar til å opprettholde inntrykket av at sykepleieryrket, eller i alle fall deler av yrket, er et kvinnelig domene.

Intervjuene med underviserne antyder at mannlige sykepleiere tenderer til å underspille og overspille maskulinitet i sosiale læringssituasjoner hvor omsorgsidealer og kjønnsgrenser utfordres (Lamont & Molnár, 2002). Mannlige sykepleiestudenters «bajasrolle» i øvingsklinikken kan tolkes som et resultat av at menn per se utfordrer symbolske kjønnsgrenser og stereotyper i yrket, og at de slites mellom forventninger i faget, men også mellom egne og andres forventninger til menn generelt (Bakken, 2001; Connell, 1995; Holter, 2005; Pullen & Simpson, 2009; Simpson, 2005; Svare, 2009). Undervisere kompenserer for minoritetsstatusen og kjønnskjevne rolleforventninger i faget ved å etablere «mannegrupper» og trekke inn mannlige sykepleiere som skal vise mennene at de også kan passe inn. Funn fra intervjuene antyder at underviserne reflekterer rundt implisitte kjønnsforståelser innenfor deler av pensumlitteraturen og kvinnedominans i praksisfeltet, men det problematiseres i liten grad. Kvinnesentreringen i nyere lærebokkapitler kan tolkes som at den kvinnelige moralske aktøren er sykepleiers *doxa* – det som er innforstått, som ikke gjøres til gjenstand for refleksjon og meningsutveksling i utdanningsfeltet (Bourdieu & Wacquant, 1993, s. 63).

Foreliggende studie har ikke studert mannlige studenters holdninger og opplevelser, men underviseres erfaringer kan indirekte belyse spørsmålet om trivsel og frafall i utdanningsfeltet. Fordommer og opplevde rollekonflikter i praksisperiodene har vist seg å påvirke trivsel og frafall blant yngre mannlige sykepleierstudenter (Eick et al., 2012; se også Nedregård & Abrahamsen, 2018). Det er nærliggende å anta at kombinasjoner av faglig, sosial og kulturell kvinnesentrering utgjør en del av forklaringen på hvorfor mannlige sykepleiestudenter opplever at de ikke passer inn (se Abrahamsen, 2020). Intervjuene med underviserne synliggjør tendenser til disiplinering fra kvinner når mannlige studenter utfordrer omsorgsnormer. Slike funn nyanserer tidligere studier om maskulin dominans og vertikal segregering i sykepleien (Williams, 1992, 1995; Kvande, 2002) og synliggjør at analytiske og kontekstsensitive begreper om hegemoni og symbolske grenser kan fange inn lokale og mindre synlige former for kjønnspekt. Sosial disiplinering ved kjønnete grenseoverskridelser kan også foregå i andre kvinnedominerte utdanninger. Det spesielle med sykepleierutdanningen er imidlertid at omsorgsideologien kan brukes til å legitimere kvinners symbolske makt og hegemoni på omsorg, og derigjennom også indirekte kjønnssegregeringen i helse- og omsorgssektoren.

Mangelen på tilgjengelige rollemodeller og eksempelfortellinger i fag og praksis kan være noe av årsaken til at mannlige sykepleiere lager egne narrativ om «mannlig omsorg». Helsefagforskerne Kristin Heggen og Kari Solbrække argumenterer nettopp for at vi må lete fram fortellinger om «omsorgsmaskulinitet», slik at flere norske menn vil velge sykepleie (Staalsberg, 2010). Begreper om mannlig omsorg eller omsorgsmaskulinitet vil imidlertid ikke nødvendigvis føre til endringer, men kanskje heller opprettholde kjønnsgrenser i sykepleieutdanningen. I et pasientperspektiv er ikke sykepleierens kjønn nødvendigvis relevant. Et skille mellom omsorgsfemininitet og omsorgsmaskulinitet vil trolig heller ikke appellere til kvinner som definerer seg selv ut av en tradisjonell kvinnerolle (Bakken, 2001; 2009; Orupabo, 2018; Svare; 2009). En mer fruktbar tilnærming kan være å tone ned sykepleiens kjønnete tradisjoner og begreper og utvikle omsorgsbegreper som reelt sett er inkluderende. Det vil i så fall også kreve at lærebokforfattere bestreber seg på å skrive fram eksempelfortellinger fra praksis som inkluderer mannlige sykepleiere.

Toneangivende forskning om menn i kvinnedominerte utdanninger argumenterer for at menn nyter godt av minoritetsstatusen (Williams, 1992; 1992; Huppertz & Goodwin, 2013). Mine funn synliggjør imidlertid at menn og maskulinitet ikke nødvendigvis alltid utgjør en positiv forskjell i kvinnedominerte yrker og utdanninger. En ikke-intendert konsekvens av en systematisk kvinnesentrering i sentrale læringsressurser kan bli at den mannlige sykepleierstudenten ikke bare marginaliseres, men også fraskrives ansvaret for omsorgsetikken og det nære pleiearbeidet. Kjønnete fordommer i sentrale læringsressurser aktualiserer relevansen av å inkludere pensumlitteratur og kontekstuelle perspektiver om lærings situasjoner i framtidige studier av kjønnssegregering i utdanningsfeltet.

Referanser

- Abrahamsen, B. (2020). Færre menn enn kvinner fullfører kvinnedominerte profesjonsutdanninger. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(3), 241–254. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2020-03-03>
- Allmark, P. (1995). Can there be an ethics of care? *Journal of Medical Ethics*, 21(1), 19–24. DOI: <https://doi.org/10.1136/jme.21.1.19>
- Alsvåg, H. (1981). *Har sykepleien en framtid? En kritikk av den teoretiske sykepleien*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Alsvåg, H., Bergland, Å. & Førland, O. (red.) (2013). *Nødvendige omveier. En vitenskapelig antologi til Kari Martinsens 70-års dag*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bakken, R. (2001). *Modermordet: Om sykepleie, kjønn og kultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakken, R. (2009). *Englevakt: Rekruttering til en eldreomsorg i krise*. Oslo: Manifest forlag.

- Barne- og familiedepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet (2018, 13. september). *Helsesøster blir helsesykepleier*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/helsesoster-blir-helsesykepleier/id2610855/>
- Bergström, G. & Boréus, K. (red.) (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskapelig tekst- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, P. (1996). *Symbolisk makt*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1993). *Den kritiske ettertanke: Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Samlaget.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2013). Symbolic capital and social classes. *Journal of Classical Sociology*, 13(2), 292–302. DOI: <https://doi.org/10.1177/1468795X12468736>
- Boyatzis, R. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Brodkorb, K. (2017). En sykepleierutdanning for fremtiden. *Sykepleien*, (05), e-63961. DOI: <https://doi.org/10.4220/sykepleiens.2017.63961>
- Clow, K.A, Ricciardelli, R. & Bartfay, W.J. (2015). Are You Man Enough to be a Nurse? The Impact of Ambivalent Sexism and Role Congruity on Perceptions of Men and Women in Nursing Advertisements. *Sex Roles*, 72(7), 363–376. DOI: <https://doi.org.ezproxy.uio.no/10.1007/s11199-014-0418-0>
- Connell, R. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Cottingham, M.D., Erickson, R.J. & Diefendorff, J.M. (2015). Examining Men's Status Shield and Status Bonus: How Gender Frames the Emotional Labor and Job Satisfaction of Nurses. *Sex Roles*, 72, 377–389. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11199-014-0419-z>
- Eick, S.A., Williamson, G.R. & Heath, V. (2012). A systematic review of placement-related attrition in nurse education. *International Journal of Nursing Studies*, 49(10), 1299–1309. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2011.12.004>
- Ellingsæter, A.L. (2014). Kjønnssenssialisme – segregeringens evighetsmaskin? I L. Reisel & M. Teigen (red.), *Kjønnsdeling og etniske skillelinjer på arbeidsmarkedet* (s. 86–106). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Evans, J. (2002). Cautious caregivers: gender stereotypes and the sexualization of men nursestouch. *Journal Of Advanced Nursing*, 40(4), 441–448. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2002.02392.x>
- Gavine, A., Carson, M., Eccles, J. & Whitford, H.M. (2020). Barriers and facilitators to recruiting and retaining men on pre-registration nursing programmes in Western countries: A systemized rapid review. *Nurse Education Today*, 4, 104368. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104368>
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grov, E. & Holter, I. (red.) (2015). *Sykepleieboken 1: Grunnleggende kunnskap i klinisk sykepleie* (5. utg., vol. 1). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Harding, T. (2007). The construction of men who are nurses as gay. *Journal of Advanced Nursing*, 60(6), 636–644. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04447.x>
- Heggstad, A.K.T. & Knutstad, U. (red.) (2016). *Sykepleieboken 2, Sentrale begreper og fenomener i klinisk sykepleie*. Oslo: Akribe.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2012). Meld. St. 29 (2012–2013) *Morgendagens omsorg*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-29-20122013/id723252/>
- Holter, Ø.G. (2005). Social theories for researching men and masculinities: direct gender hierarchy and structural inequality. I M.S. Kimmel, J. Hearn & R.W. Connell (red.), *Handbook of studies on men & masculinities* (s. 15–34). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Holter, I.M. & Mekki, T.E. (red.) (2011). *Sykepleieboken 1, Grunnleggende kunnskap i klinisk sykepleie* (4. utg., vol. 1). Oslo: Akribe.
- Huppatz, K.E. & Goodwin, S. (2013). Masculinised jobs, feminised jobs and menexperiences : understanding occupational segregation in Australia. *Journal of Sociology*, 49(2), 291–308. DOI: <https://doi.org/doi:10.1177/1440783313481743>
- Jinks, A.M. & Bradley, E. (2004). Angel, handmaiden, battleaxe or whore? A study which examines changes in newly recruited student nurses *Nurse education today*, 24(2), 121–127. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2003.10.011>
- Keogh, B. & O'Lynn, C.E. (2007). Male Nurses' Experiences of Gender Barriers: Irish and American perspectives. *Nurse Educator*. 32(6), 256-259. DOI: <https://doi.org/10.1097/01.NNE.0000299478.64809.82>

- Kristoffersen, N.J., Nortvedt, F., Skaug, E.-A. & Grimsbø, G.H. (red.) (2016). *Grunnleggende sykepleie 1. Sykepleie – fag og funksjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvande, E. (2002). Doing masculinities in organizational restructuring *NORA: Nordic Journal of Women's Studies*, 10(1), 16–25. DOI: <https://doi.org/10.1080/080387402317533853>
- Lamont, M. & Fournier, M. (red.) (1992). *Cultivating differences: Symbolic boundaries and the making of inequality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M. & Molnár, V. (2002). The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review Of Sociology*, 28(1), 167–195. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>
- Lindstad, S. (2009). *Omsorgsforskningens fanebærer*. Hentet fra: <https://kjonnsforskning.no/nb/2009/05/omsorgsforskningens-fanebaerer>
- Lupton, B. (2000). Maintaining masculinity: Men who do *British Journal of Management*, 11(1), 33–48. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8551.11.s1.4>
- Løgstrup, K.E. (1958) *Den Etske Fordring*. København: Gyldendal.
- McLaughlin, K., Muldoon, O.T. & Moutray, M. (2010). Gender, gender roles and completion of nursing education: A longitudinal study. *Nurse Education Today*, 30(4), 303–307. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2009.08.005>
- Martinsen, K. & Wærness, K. (1979). *Pleie uten omsorg? Norsk sykepleie mellom pasient og profesjon*. Oslo: Pax.
- Martinsen, K. & Wærness, K. (1991). *Pleie uten omsorg? Norsk sykepleie mellom pasient og profesjon* (Ny utg.). Oslo: Pax.
- Martinsen, K. (1989). *Omsorg, sykepleie og medisin. Historisk-filosofiske essay*. Oslo: TANO.
- Martinsen, K. (1993). *Fra Marx til Løgstrup: Om etikk og sanselighet i sykepleien* (2. oppl.). Oslo: TANO.
- Melby, K. (1990). *Kall og kamp: Norsk sykepleierforbunds historie*. Oslo: Norsk sykepleierforbund og J.W. Cappelens Forlag.
- Myklebust, R.B. (2020). *Natural nurses, skilful sailors. Gender non-traditional choices of education in Norway*. Doktoravhandling, OsloMet – storbyuniversitetet.
- Nedregård, O. & Abrahamsen, B. (2018). *Frafall fra profesjonsutdanningene ved OsloMet*. Rapport OsloMet – Storbyuniversitetet. Hentet fra: <https://skriftserien.hioa.no/index.php/skriftserien/article/view/121/114>.
- Nortvedt, P. (2008). *Sykepleiens grunnlag: Historie, fag og etikk* (2. utg.). Oslo: Tano Aschehoug.
- O'Connor, T. (2015). Men Choosing Nursing: Negotiating a Masculine Identity in a Feminine World. *The Journal of Men's Studies*, 23(2), 194–211. DOI: <https://doi.org/10.1177/1060826515582519>
- O'Lynn, C.E. (2004). Gender-based barriers for male students in nursing education programs: Prevalence and perceived importance. *The Journal of Nursing Education*, 43(5), 229–236. DOI: <https://doi.org/10.3928/01484834-20040501-08>
- O'Lynn C.E. (2007). History of men in nursing: A review. I C.E. O'Lynn & R.E. Tranbarger (red.), *Men in nursing: History, challenges, and opportunities* (s. 5–42). New York: Springer Publishing Company.
- Orupabo, J. (2018). Cultural stereotypes and professional self-socialisation in the transition from education to work. *Journal of Education and Work*, 31(3), 234–246, DOI: <https://doi.org/10.1080/13639080.2018.1459513>
- Pullen, A. & Simpson, R. (2009). Managing difference in feminized work: Men, otherness and social practice. *Human Relations*, 62(4), 561–587. DOI: <https://doi.org/10.1177/0018726708101989>
- Punshon G., Maclaine, K., Trevatt P., Radford, M., Shanley, O. & Leary, A. (2019). Nursing pay by gender distribution in the UK – does the Glass Escalator still exist? *International Journal of Nursing Studies*, 93, 21–29. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2019.02.008>
- Reisel, L. & Brekke, I. (2013). *Kjønnssegregering i utdanning og arbeidsliv. Status og årsaker*. (Rapport 04, Institutt for samfunnsforskning). Hentet fra: <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmliui/handle/11250/177429>
- Samordna opptak (2019). *Søker- og opptaksstatistikk 2019 – sluttrapport*. Hentet fra: https://www.samordnaopptak.no/info/om/sokertall/sluttstatistikker/so_sokerstatistikk_2019-sluttrapport.pdf
- Sedgwick, M.G. & Kellett, P. (2015). Exploring masculinity and marginalization of male undergraduate nursing students *Journal of Nursing Education*, 54(3), 121–129. DOI: <https://doi.org/10.3928/01484834-20150218-15>
- Simpson, R. (2005). Men in Non-Traditional Occupations: Career Entry, Career Orientation and Experience of Role Strain. *Gender, Work and Organization*, 12(4), 363–380. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2005.00278.x>

- Snyder, K.A. & Green, A. I. (2008). Revisiting the Glass Escalator: The Case of Gender Segregation in a Female Dominated Occupation. *Social Problems*, 55(2), 271–299. DOI: <https://doi.org/10.1525/sp.2008.55.2.271>
- Solbrække, K.N. (2011). Maskulin (u)orden i norsk sykepleierutdanning. I A. Leseth & K.N. Solbrække (red.), *Profesjon, kjønn og etnisitet* (s. 35–56). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Solheim J. (2002). *Kjønn, kompetanse og hegemonisk makt*. I A.-I. Ellingsæter & J. Solheim (red.), *Den usynlige hånd. Kjønnsmakt i moderne arbeidsliv, Makt- og demokratiutredningen*. 1998–2003 (s. 110–136). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Solheim, J. (2005). Feminisme, frihet og – kvinnelighetsbegrepet. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 04(22), 384–397. DOI: <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.18261/ISSN1504-3053-2005-04-04>
- Solheim, J. & Teigen, M. (2006). Det kjønnssegregerte arbeidslivet. Likestillingens snublestein. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 3, 5–20.
- Sommerseth, R. (2008). «Det trengs en sterk mann i ti minutter» – Om kjønn og risikosituasjoner i psykisk helsearbeid. *Tidsskrift for Psykisk Helsearbeid*, 5(1), 5–13.
- Statistisk sentralbyrå (2020). *Statistikkbanken. Helse- og sosialpersonell. Tabell 07938: Personer med helse- og sosialfaglig utdanning. 4. kvartal (2017–2020)*. <https://www.ssb.no/statbank/table/07938/tableViewLayout1/>
- Svare, H. (2009). *Menn i pleie og omsorg. Brødre i hvitt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Staalsberg, L. (2010). *Italienske menn velger sykepleie*. Kilden forskningsrådet. Hentet fra: <https://kjonnsforskning.no/nb/2010/05/italienske-menn-velger-sykepleie>.
- Statistisk sentralbyrå (2019). *Arbeidsmarkedet for helsepersonell fram mot 2035*. Rapport 11:19. Hentet fra: <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/arbeidsmarkedet-for-helsepersonell-fram-mot-2035>
- Williams, C.L. (1995). *Still a man's world: Men who do women's work*. Berkeley: UC Press.
- Williams, C.L. (1992). The glass escalator: Hidden advantages for men in the “female” professions. *Social Problems*, 39(3), 253–267. DOI: <https://doi.org/10.2307/3096961>
- Wærness, K. (1984). The Rationality of Caring. *Economic and Industrial Democracy*, 5(2), 185–211. DOI: <https://doi.org/10.1177/0143831X8452003>